

O IZZIVIH SLOVENSKE FRAZELOGIJE PRI PRIPRAVI TRETJE IZDAJE *SLOVARJA* *SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA* (ESSKJ)

NATAŠA JAKOP

ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana, Slovenija,
natasajakop@zrc-sazu.si

Sinopsis V prispevku predstavimo tipološko različne izzive, s katerimi se slovenska frazeologija srečuje zlasti pri leksikografskem delu za splošni razlagalni slovar slovenščine (eSSKJ). Osredotočimo se na vsebinske izzive, ki jih pri slovarskem opisu frazeologije sprožajo definicijske lastnosti frazemov in sodobni gradivski viri, ter tehnične izzive, s katerimi se soočamo zaradi specifik slovarskih potreb digitalne dobe. Ob aktualnem frazeološkem gradivu za eSSKJ analiziramo težave, povezane z vključitvijo, obravnavo in prikazom frazemov, njihovih variant in pretvorb.

Ključne besede:

frazeologija,
frazeografija,
leksikografija,
eSSKJ,
portal Fran

ON THE CHALLENGES OF SLOVENE PHRASEOLOGY IN THE PREPARATION OF THE THIRD EDITION OF THE *DICTIONARY OF THE SLOVENE STANDARD LANGUAGE (eSSKJ)*

NATAŠA JAKOP

Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts, Fran Ramovš Institute
of the Slovenian Language, Ljubljana, Slovenia, natasa.jakop@zrc-sazu.si

Abstract In the paper, we present the typologically varying challenges that Slovene phraseology faces, especially in its lexicographical work for the general explanatory dictionary of Slovene (eSSKJ). We focus on the content challenges posed by the defining properties of phrasemes in the dictionary description of phraseology and contemporary corpora material, and the technical challenges we face due to the specifics of the lexicographical needs of the digital age. According to the current phraseological material for eSSKJ, we analyse the problems associated with the inclusion, treatment and presentation of phrasemes, their variants and transformations.

Keywords:
phraseology,
phraseography,
lexicography,
eSSKJ,
Fran portal

1 Uvod¹

V Leksikološki sekciji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU od leta 2014 dalje poteka priprava tretje izdaje *Slovarja slovenskega knjižnega jezika*, ki je splošni enojezični razlagalni slovar in od leta 2016 izhaja vsako leto kot spletni rastoči slovar (eSSKJ) na slovarskem portalu Fran (www.fran.si). Izziv vsakega slovarja in še posebej rastočega slovarja je ohranjati konsistentno slovarsko obravnavo leksikalnih enot tako glede upoštevanja meril izbora in vključitve v slovar kot tudi vzdrževanja tipologij pomensko-pragmatičnega opisa in prikaza slovarskih podatkov. Frazeologija, ki je sestavni del splošnega enojezičnega razlagalnega slovarja, ni pri tem nobena izjema. In čeprav imajo frazemi v splošnem slovarju praviloma podrejeni status – npr. obravnava frazeoloških enot v gnezdu ali razdelku posameznih iztočnic –, niso merila za njihovo slovarsko obravnavo nič manj pomembna kot pri enobesednih leksikalnih enotah. Vloga splošnega razlagalnega slovarja ni opisati le enobesedno leksiko, frazeološki razdelek pa ne sme biti namenjen za odlaganje slovarsko težje opisljivih in stukturno oz. pomensko težje definiranih zvez besed,² saj, kot ugotavlja R. Moon (2008: 909), se večina uporabnikov glede podatkov o frazeologiji zanaša na splošne slovarje.

V prispevku želimo z analizo aktualnega frazeološkega gradiva predstaviti frazeološko prakso pri pripravi eSSKJ ter spodbuditi k razmisleku in iskanju najoptimalnejših frazeološko-frazeografskih rešitev v prihodnje.

2 Slovenska frazeologija in frazeografija v 21. stoletju

Frazeologija je kot veda v slovenskem jezikoslovju prisotna že skoraj 50 let,³ frazeološka praksa v splošnem razlagalnem slovarju pa je še starejša. Slovenski leksikografi so se ob pripravi prve izdaje SSKJ že v šestdesetih letih ukvarjali z vprašanjem ločevanja stalnih besednih zvez na terminološke in frazeološke, kar je frazeološka teorija kasneje opredelila kot ožje pojmovanje frazeologije v SSKJ

¹ Prispevek je nastal v okviru programa *Slovenski jezik v sinbronem in diabronem razvoju* (P6-0038), ki ga financira ARRS.

² Tako je mogoče razumeti eno od funkcij »frazeološkega gnezda«, ki je bilo v prvi izdaji SSKJ namenjeno tudi »zvez/am/, ki jih ni mogoče uvrstiti v pomensko-sintaktične skupine, ker kažejo premočen odklon od izkazanih pomenov, pa so hkrati tako osamljene, da ni mogoče zanje odpirati posebnih oddelkov« (SSKJ, Uvod, § 90). Posledica te konceptualne odločitve, ki je glede na časovno dimenzijo nastanka slovarja tudi razumljiva (gl. 2. poglavje), je, da frazeološko gnezdo v SSKJ ne vsebuje zgolj frazeologije.

³ Temeljni kamen v slovenski frazeologiji je postavil J. Toporišič z objavo prvega teoretičnega frazeološkega prispevka (Toporišič 1973/74).

(Kržišnik 2013: 17). Praksa tega razmejevanja, kot bomo videli v nadaljevanju, pa še vedno predstavlja leksikografski izziv.⁴

Potreba po slovarski obravnavi frazeologije v splošnem razlagalnem slovarju je izpostavljena že v prvih izhodiščih za pripravo SSKJ (Poskusni snopič 1964), ohranjena pa je vse do danes (Koncept 2015).

Tako bo slovar izpolnil staro zahtevo po bogatem frazeološkem pripomočku. (Poskusni snopič 1964)

V slovarju bo uporabniku na voljo zanesljiv, preverljiv in aktualen slovarski opis sodobne slovenske leksike, tj. podatki o zapisu, izgovoru in naglasu, pomenu, vezljivosti in družljivosti oz. širše o kolokacijah, frazeologiji, terminologiji, pa tudi etimološki in drugi podatki. (Koncept 2015: 9)

V sodobnem frazeološkem raziskovalnem in leksikografskem fokusu so jezikovne enote z lastnostmi večbesednosti ter s strukturno in pomensko ustaljenostjo, pri čemer frazeološki pomen ni motiviran iz pomenov besed, ki sestavljajo frazeološko strukturo. Raba takih jezikovnih enot v besedilu je zaradi vsebovanosti konotativnih pomenskih sestavin ekspresivno, zvrstno ali stilno zaznamovana.

Frazeološke raziskave pri nas in po svetu so v 21. stoletju metodološko odprte najrazličnejšim usmeritvam, ki presegajo strukturalistične vidike in raznovrstno frazeološko gradivo raziskujejo s pragmatičnega, besediloslovnega, jezikovnokontrastivnega, kognitivnega, kulturološkega, prevodoslovnega, korpusnojezikoslovnega, leksikografskega in jezikovnodidaktičnega vidika (Kržišnik 2013). Izsledki frazeoloških raziskav pomembno vplivajo na frazeološko prakso v različnih tipih slovarjev. Na primer skupine primerjalnih frazemov slovenska leksikografska praksa druge polovice 20. stoletja še ni obravnavala kot frazeme. V prvi in drugi izdaji SSKJ primerjalni frazemi večinoma niso uvrščeni v frazeološko gnezdo, temveč med ponazarjalno gradivo, ki je namenjeno ponazoritvi rabe enobesednih iztočnic. Tak je npr. ponazarjalni zgled *pridna kot čebela* v iztočnici *čebela*. Šele kasnejše frazeološke študije (npr. Toporišič 1985, Fink Arsovski 2002, Fink Arsovski in Kržišnik idr. 2006, Temnik in Kalamar 2006 idr.)⁵ so vplivale na

⁴ Izčrpna študija te tematike je objavljena v Š. Petric (2018).

⁵ Raziskovanje primerjalnih frazemov je bilo po letu 2000 priljubljena frazeološka tema več diplomskih nalog, magistrskih del in doktorskih disertacij (prim. Cobiss). Študije pa se osredotočajo zlasti na kontrastivno analizo primerjalnih frazemov (npr. Fabčić 2014, Koletnik in Nikolovski 2020).

spremembo leksikografske prakse pri obravnavi primerjalnih frazemov v slovarjih: v *Slovarju slovenskih frazemov* (SSF) so primerjalni frazemi vključeni kot frazeološke iztočnice. V eSSKJ so primerjalni frazemi obravnavani v frazeološkem razdelku. Med že objavljenimi je tak npr. *priden/marljiv kot čebela/čebelica* (v frazeološkem razdelku iztočnice *čebela*). Primer primerjalnih frazemov potrjuje, da se frazeografija kot specialna leksikografska disciplina opira na rezultate frazeoloških in drugih jezikoslovnih raziskav ter sledi aktualnim splošneleksikografskim smernicam. Frazeografija je v posameznih jezikih različno razvita.⁶ Slovenska je med slabše razvitimi v slovanskem in evropskem prostoru, saj nima ne tradicije ne splošno sprejetih smernic za sodobno slovarsko obravnavo frazemov.

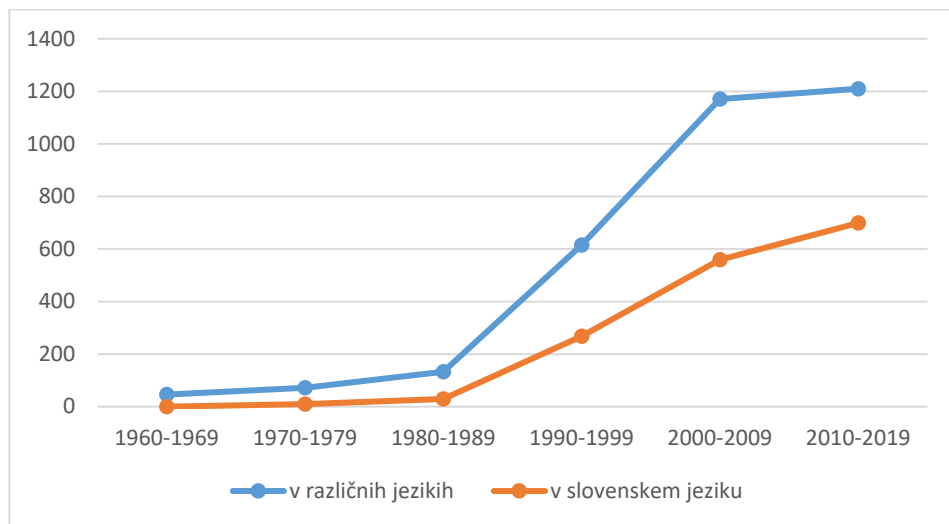
Dinamika izhajanja frazeoloških del od 60. let dalje kaže strm vzpon od začetka 90. let. Frazeološko plodni desetletji sta zlasti zadnje desetletje 20. stoletja in prvo desetletje 21. stoletja (lahko ga imenujemo slovenski frazeološki vrh). Nato se krivulja obrne navzdol, kar pomeni, da je objavljane frazeoloških del v zadnjem desetletju rahlo stagniralo (prim. graf 1), kar je z vidika razvoja frazeološke stroke lahko zaskrbljujoče, čeprav zgolj kvantitativni podatki niso merilo za razvoj nekega strokovnega področja.⁷ Če si поблиže ogledamo obdobje zadnjega desetletja (prim. graf 2), je poleg nihanja krivulje opaziti izrazit upad objavljenih frazeoloških publikacij po letu 2016. Ta stagnacija je seveda lahko zgolj začasna, krivulja pa se lahko obrne v eno ali drugo smer. Treba je poiskati in pojasniti vzroke za ta upad, ki so lahko jezikoslovne ali nejezikoslovne narave, npr. preusmeritev raziskovalnih preferenc frazeologov, generacijska luknja ipd.⁸ Zato kot prvi pomembnejši izziv slovenske frazeologije in frazeografije v 21. stoletju izpostavljamu nujno po spodbujanju sistematičnega raziskovanja slovenske frazeologije in redno objavljane rezultatov raziskav.⁹

⁶ Pregled razvitih frazeografij je podan v Burger idr. (2007: 929–1026): angleška (Cowie), nemška (Müller in Kunkel-Razum), danska (Faro), francoska (Lengert), italijanska (Fanfani), španska (Pamies), ruska (Filipenko in Mokienko), finska (Korhonen) in madžarska (Bárdossi in Hessky).

⁷ Pregledali smo izhajanje del v obdobju 1960–2021, ki so opremljena s ključno besedo »frazeologija« in so objavljena v bibliografskem sistemu Cobiss (www.cobiss.si).

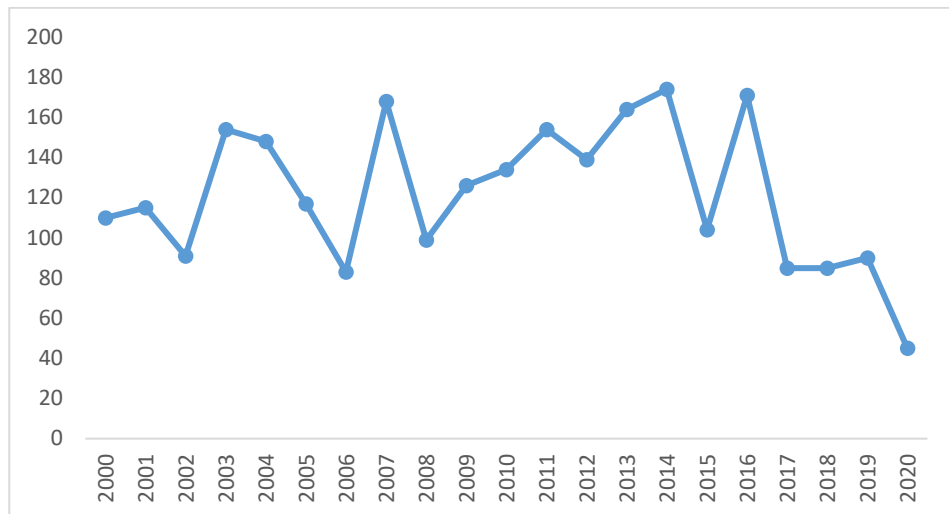
⁸ Med opažanji lahko izpostavimo naslednje: frazeologinja P. Gantar, ki je bila v zadnjem desetletju 20. stoletja aktivna z objavami s področja frazeologije, po letu 2015 objavlja na področjih avtomatskega luščanja podatkov, kolokacij, digitalne leksikografije ipd. Avtor slovenskega frazeološkega slovarja J. Keber, ki je zlasti v devetdesetih letih 20. stoletja objavil krajše frazeološke prispevke o izvoru frazemov, je od leta 2012 upokojen. Vodilna slovenska frazeologinja E. Kržišnik, ki je bila aktivna tudi kot mentorica več frazeoloških diplomskih, magistrskih in doktorskih del, se je leta 2017 upokojila.

⁹ V letih 2019 in 2020 se je skupina slovenskih frazeologov povezala in skušala prek ARRS pridobiti projektna sredstva, namenjena razvoju slovenske frazeologije in frazeografije, a žal neuspešno.

Graf 1: Objavljena dela s ključno besedo »frazologija« v obdobju 1960–2019

Vir: www.cobiss.si

Graf 2: Objavljena dela s ključno besedo »frazologija« v obdobju 2000–2020

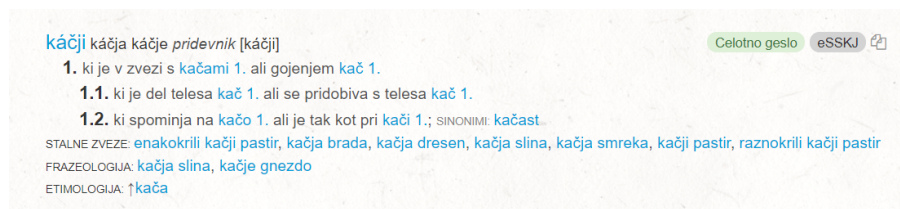
Vir: www.cobiss.si

3 Frazeologija v eSSKJ

3.1 Frazeološki razdelek v eSSKJ

Izhodišča za opis frazeologije v eSSKJ so bila postavljena v konceptu za pripravo tretje izdaje *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (Gliha idr. 2015, Kržišnik in Jakop 2015, Jakop 2018). Frazemi so v slovarju obravnavani v svojem razdelku (Frazeologija), ki je osamosvojen od razdelka nefrazeoloških stalnih besednih zvez (Stalne zveze), kamor je vključena (iz)terminološka večbesedna leksika. Z obravnavo večbesedne leksike v dveh razdelkih se ohranja tradicionalna slovenska leksikografska praksa, ki večbesedne leksikalne enote obravnava v dveh razdelkih.¹⁰ To pomeni, da bi zvezo *črna luknja* v eSSKJ obravnavali v treh različnih mikrostrukturnih slovarskih razdelkih: kolokacija, stalna besedna zveza in frazeologija. Tak primer med že objavljenimi slovarskimi sestavki v eSSKJ predstavljata zvezi *kačja slina* (prim. sliko 1) in *žabja perspektiva*. V obeh primerih je meja med frazeološko in nefrazeološko stalno besedno zvezo precej bolj razrahljana in tanka kot v primeru zveze *črna luknja*. Določanje meja med različnimi tipi večbesednih leksikalnih enot je izziv vsake leksikografske prakse in je odvisno tudi od posameznih metodoloških in teoretičnih pristopov, zato pri tem jezikovnem pojavu nekateri opozarjajo, da je njihovo razmejevanje za slovarske potrebe dogovornega značaja in prepuščeno leksikografu presoji (Gantar 2015: 262–263). V eSSKJ pri tem razmejevanju ugotavljamo prisotnost oz. odsotnost konotativnih lastnosti, npr. ekspresivne lastnosti frazeološke zveze *kačja slina* ‘žganje, močna žgana pijača’, medtem ko nefrazeološka stalna besedna zveza teh lastnosti ne izkazuje, npr. ‘žganje, v katerem je namočena kača’. Jezikovni uporabnik dobi podatek o različni funkciji homonimne zveze že na prvem nivoju prikaza na portalu Fran.

¹⁰ V SSKJ sta to frazeološko in terminološko gnezdo, podobno so v Leksikalni bazi za slovenščino večbesedne stalne besedne zveze razvrščene v razdelka frazeoloških enot in stalnih zvez (Gantar 2015: 72).

Slika 1: Razporeditev stalne besedne zveze *kačja slina* v eSSKJ (prvi nivo prikaza na portalu Fran)

Vir: www.fran.si

3.2 Frazeološka redakcija v eSSKJ

Od leta 2016 eSSKJ izhaja kot rastoči slovar v letnih prirastkih. Vključno s prirastkom iz leta 2021 slovar vsebuje 2403 slovarske sestavke. Približno petina objavljenih iztočnic (21 % oz. 515 iztočnic) vsebuje tudi stalne besedne zveze in frazeologijo.

Leksikografski postopek pri eSSKJ je zastavljen tako, da slovarski opis frazeologije poteka vzporedno z opisom enobesednih iztočnic, ki sestavljajo (letni) geslovník. Prednost takega leksikografskega pristopa je, da se ob korpusni analizi posamezne besede (slovarske iztočnice) sočasno analizira tudi potencialna frazeologija in tako nastane celovito opisan slovarski sestavek. Slabost pa je, da ob poteku slovarskega opisa posameznega frazema običajno še niso slovarsko redigirane vse besede, ki frazem sestavljajo, zato njihova variantnost in pretvorbenost ter povezanost z vsemi iztočnicami, ki so frazemske sestavine, v času objave frazema nista vedno zagotovljeni.¹¹ Frazeološka redakcija je zaključena, ko so v rastočem slovarju slovarsko opisane vse frazemske sestavine.

Med definicijskimi lastnostmi enot, ki so obravnavane v frazeološkem razdelku, se preverjajo nekatere strukturne in pomenske lastnosti večbesednih leksikalnih enot: a) večbesedna ustaljena zgradba, ki zahteva minimalno dve sestavini (težave povzročajo npr. enote, ki jih formalno zapisujemo skupaj ali narazen),¹² b)

¹¹ Frazemi in vse njihove variante so v eSSKJ, ki je primarno spletni slovar, povezane z vsemi polnopomenskimi iztočnicami, ki so frazemske sestavine. Frazeološki razdelek bo torej odprt pri vsaki od teh iztočnic (npr. *kačji* in *slina*). S tem postane običajni frazeografski postopek, ki zahteva še določitev frazeološke nadiztočnice (npr. samostalniške, če frazem vsebuje samostalnike), nepotreben in ga pri eSSKJ ne izvajamo.

¹² Pri tem vprašanju gre za razreševanje normativne problematike in presega zgolj ugotavljanje frazeoloških lastnosti. Obsežnejša študija, v kateri je bila opravljena analiza frazeološkega gradiva v slovenskih korpusih, je razkrila

ustaljenost in reproduciranost, ki predvidevata tudi določene tipe variantnosti in pretvorbenosti (ustaljenost je preverjana z rabo v korpusnih virih), c) pomenska celovitost, ki je izražena s frazeološkim pomenom, pri čemer je pomembno, da pomen frazema ni motiviran ali izpeljan iz seštevka pomenov besed, ki frazem sestavljajo (težave v splošnem razlagalnem slovarju povzročata zlasti skupina frazeoloških skupov, za katere je značilno, da imajo njihove sestavine frazeološko vezani pomen, pri čemer lahko le-ta širi ali oži nabor kolokatorjev (Kržišnik in Jakop 2015: 421), č) konotativnost kot inherentna prvina frazeološkega pomena, katere posledica je ekspresivna vrednost frazema in pogosta stilno-zvrstno zaznamovanost v besedilih. Vključenost frazema v frazeološki razdelek pomeni izpolnjevanje vseh štirih formalnih pogojev.

V eSSKJ so vključeni frazemi s skladenjsko strukturo besednih zvez in stavkov oz. skladenjsko vlogo stavčnih členov in povedi. Vezniški in predložni frazemi niso vključeni v frazeološki razdelek, temveč so obravnavani v okviru pomenov. Spodnji frekvenčni prag za vključitev frazemov v eSSKJ je določen na minimalno pet gradivsko razpršenih korpusnih potrditev frazeoloških rab. Makrostrukturno so frazemi v frazeološkem razdelku razvrščeni po abecedi v dveh sklopih, najprej besednozvezni, nato stavčni.

Za razliko od prakse v prejšnjih izdajah SSKJ so frazemi v eSSKJ prikazani v svoji slovarski obliki, vključno z navedbo vseh variantnih oblik (izziv je ločevanje med variantami in sinonimi, npr. *priden/marljiv kot mravlja/mravljica* in *priden/marljiv kot čebela/čebelica*).¹³ Vsaka frazeološka redakcija je opremljena s podatkom o pomensko-pragmatičnih lastnostih frazemov ter zvrstni zaznamovanosti, pri čemer je definicijska ekspresivnost frazema inherentno vsebovana že z vključitvijo enote v frazeološki razdelek. Frazeolog na osnovi pregleda korpusnega gradiva in primerjave z drugimi slovarskimi viri pripravi frazeološko iztočnico, jo pomensko opiše, določi njeno osnovno slovarsko obliko, variantnost in pretvorbenost, jo opremi s tipičnimi ponazoritvami rabe v kratkem besedilnem okolju ter vse polnopomenske frazemske sestavine poveže s slovarskimi iztočnicami.

tendence pisanja skupaj oz. narazen v frazeologiji, ki bi lahko usmerjala prihodnjo kodifikacijo na tem področju (Jakop in Kržišnik 2021).

¹³ Tema ločevanja med frazemskimi variantami in sinonimi je kompleksna in presega temo tega prispevka. Načeloma pa je to ločevanje bolj stvar leksikografske kot teoretične presoje.

V poteku frazeološke redakcije se frazeologi in leksikografi soočamo z več različnimi izzivi, od same identifikacije frazema in njegovih variant iz analiziranega gradiva, določitve osnovne slovarske oblike (in glavne variante) ter pomena frazema, pa vse do izbire najustrežnejših slovarskih ponazarjalnih zgledov iz korpusnega gradiva in končne vizualne podobe frazeološke iztočnice v rastočem slovarju na portalu Fran. V nadaljevanju bomo predstavili le nekaj izbranih težav ob pripravi frazeoloških redakcij in izzive skušali tipološko ovrednotiti in opredeliti glede na njihovo vsebinsko ali tehnično naravo.

3.2.1 Vključitev in prikaz frazemov v eSSKJ

Vse frazeološko gradivo v eSSKJ je empirično preverjeno z gradivom v korpusih, zlasti v korpusu Gigafida (GF)¹⁴ z namenom pokazati sliko dejanske rabe slovenske frazeologije v 21. stoletju. Korpusna poizvedba frazeologije vključuje pridobivanje podatkov o frekvenci rabe in potencialni variantnosti frazemov. Na osnovi teh podatkov se v leksikografskem procesu odločamo o njihovi vključitvi oz. ne vključitvi v slovar. Frazemi, ki v korpusu nimajo potrditev o ustaljeni rabi, v eSSKJ niso vključeni, čeprav jih morda predhodni oz. drugi slovarski viri prinašajo. Npr. frazem *kurji britof*, ki ima v SSF dva pomena '1. velik trebuh; 2. debel človek, debeluh' in ga torej najdemo v slovarskih virih na portalu Fran (prim. sliko 2), v eSSKJ ob redakciji besede *britof* ni bil vključen.¹⁵ Frazem v korpusnih virih v času priprave slovarskega sestavka ni dosegal minimalnega frekvenčnega praga za vključitev v eSSKJ.

Pri korpusni preverbi frazeologije podatek o številu konkordanc posamezne besedne zveze ni absoluten in ga je v postopku analize potrebno preučiti. Frazemi oz. njihova frazna jedra so zaradi možnosti dobesednega nefrazeološkega branja pogosto homonimni z drugimi stalnimi besednimi zvezami in kolokacijami, npr. *držati komu lestev/lojtro*, *držati roke v žepu*, *kačja zalega*, *dvigniti roke*, *stric iz Amerike*, *iti po gobe* ipd. Šele izločitev primerov korpusnega šuma (npr. naslovi literarnih del, TV serij, podvojenih konkordanc) ter natančnejša analiza posameznih primerov pokaže

¹⁴ Korpus Gigafida je na voljo v več različicah (Gigafida 1.0, Gigafida 1.1, Gigafida 1.1 deduplicirana; Gigafida 2.0, Gigafida 2.0 deduplicirani). Posodobljena Gigafida 2.0 je izšla leta 2019 (vir: clarin.si/noske/).

¹⁵ Iztočnica *britof* je bila objavljena leta 2016. S frazemom *kurji britof*, ki je trenutno vključen le v slovarsko bazo, se bomo frazeologi srečali še ob slovarski redakciji pridevnika *kurji*, kar pomeni ponovno ovrednotenje rabe frazema v posodobljenih korpusnih virih in potencialno vključitev v eSSKJ. V tem primeru bi posodobili tudi prikaz frazeologije pri iztočnici *britof* na portalu Fran.

realno število frazeoloških rab. Npr. v GF 1.0 ima zveza *kurji britof* pet konkordanc, pri čemer je ena naslov literarnega dela, preostali štirje primeri pa sicer kažejo strukturno ustaljenost, ne pa tudi pomenske. Potrditev frazeološkega pomena kaže npr. zgled (1), medtem ko zgled (2) nakazuje bodisi nov frazeološki pomen oz. rabo, omejeno na neformalne govorne položaje.¹⁶

Slika 2: Frazem *kurji britof* v slovarskih virih na portalu Fran (v SSKJ in SSF)

Vir: www.fran.si

- (1) Ali se ljudje res lahko spremenijo? Vsekakor! Na svetu je polno ozdravljenih alkoholikov in uživalcev mamil, nekdanjih kadilcev, vojakov, ki so postali mirovniki, lenobnih **kurjih britofov**, ki so sedaj vitki in dejavni /.../
- (2) /.../ v staroselski ljubljansčini **kurji britof** pomeni prazen krožnik na mizi po možnosti tak, ki ostane od juhe, kamor se mečejo oglodane piščančje in kurje kosti.

Današnja primerjava rabe zveze v GF 2.0 in Metafidi¹⁷ še ne kaže sprememb v smislu naraščanja rabe frazema oz. ustaljenosti frazeološkega pomena. Podobni primeri, ki jih zaradi frekvenčnega merila nismo vključili v eSSKJ, so npr. še frazemi *imeti jezik kot kača* 'imeti oster, piker jezik', *kašji jezik* 'odrezav, piker jezik' (vključil jih je SSF), saj imata v korpusnih virih premalo potrditev frazeoloških rab. Uslovarjenje takih

¹⁶ Zveza *kurji britof* je v zbirki *Razvezani jezik* razložena kot 'trebuh ljubitelja pohanih piščancev', kar kaže na pestrejšo pomensko razplatenost te ekspresivne zveze, kot jo lahko identificiramo iz peščice primerov v korpusnih virih.

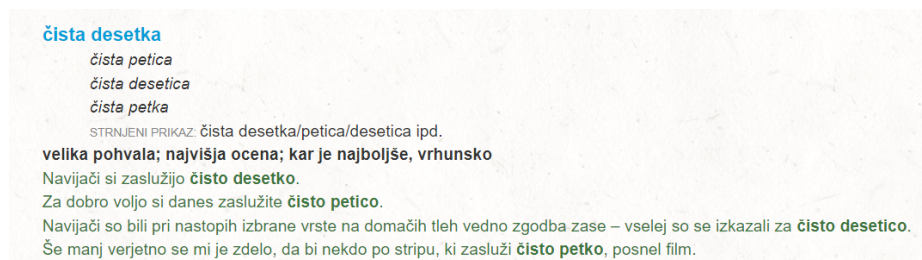
¹⁷ Slovenski združeni korpus Metafida vključuje večino obstoječih slovenskih korpusov (34 korpusov) in vsebuje več kot 3,6 milijarde besed (Vir: predavanje dr. Tomaža Erjavca na jezikoslovnem modulu Podiplomske šole ZRC SAZU, 6. 12. 2020).

frazemov bi pomenilo prikazovanje gradivsko nepotrjenih frazemov in s tem zavajajoč podatek o njihovi dejanski rabi v sodobni slovenščini. Pomembno pa je, da frazeme, ki ne dosegajo frekvenčnega praga, vključujemo v slovarsko bazo in spremljamo razvoj njihove rabe in pomenskega ustaljevanja v slovenščini.

3.2.2 Vključitev in prikaz frazemskih variant v eSSKJ

Korpusnega podatka o frekvenci rabe frazemov ne uporabljamo le za ugotavljanje izpolnjevanja frekvenčnega merila za vključitev frazemov v slovar, temveč tudi kot merilo za vključitev oz. nevključitev in razvrstitev posameznih frazemskih variant znotraj frazeološkega slovarskega sestavka, pri čemer uvrstimo v slovar le variante, ki dosegajo minimalni frekvenčni prag (Meterc 2019: 37–40). Uspešnost izčrpane korpusne analize glede variantnih frazemov je poleg ustreznih korpusnih orodij odvisna tudi od izkušenosti in spretnosti frazeologa oz. leksikografa, ki določene potencialne variante vnaprej predvidi in iskanje ustrezno prilagodi in razširi (Meterc 2019: 37–43, Trivunović 2021: 76).

Z upoštevanjem frekvenčnega merila pri vključitvi in razvrstitvi frazemskih variant želimo jezikovnemu uporabniku posredovati podatek o distribuciji rabe posamezne variante. Tak primer je v eSSKJ npr. samostalniški frazem *čista desetka* ‘velika pohvala; najvišja ocena; kar je najboljše, vrhunsko’ z variantami *čista petica*, *čista desetica* in *čista petka* (prim sliko 3).

Slika 3: Prikaz variantnega frazema v eSSKJ (drugi nivo prikaza na portalu Fran)

Vir: www.fran.si

Ne frazema *čista desetka* ne njegovih variant slovarski priročniki na portalu Fran doslej še niso vsebovali in smo jih odkrili pri slovarski redakciji pridevnika *čist*. Vsaka od variant, prikazana v frazeološkem razdelku eSSKJ, predstavlja slovarsko enoto, ki izpolnjuje minimalni frekvenčni kriterij za uvrstitev in je ponazorjena z vzročnim

korpusnim zgledom. Prednost take predstavitve frazemov je, da omogoča celovito slovarsko obravnavo vsake od njegovih variant, vključno z njeno morebitno dodatno socialnozvrstno zaznamovanostjo, kot jo ima na primer varianta *reči adijo komu, čemu* (knjižno pogovorno) v razmerju do nezaznamovane osnovne frazemske oblike *reči žbogom komu, čemu*. Tak osamosvojeni prikaz variant olajšuje spletno iskanje frazemov in omogoča uporabo frazeološke baze tudi v jezikovnotehnološke namene (npr. za namene prevajanja, kontrastivnih analiz ipd.). Frazeografska praksa običajno prikazuje variantne frazeme zgolj v obliki shematizirane frazeološke leme, kjer z uporabo oklepajev in poševnic teoretično nakaže potencialni obstoj različnih tipov variantnih frazemov, npr. v SSF: *biti [pravi] angel, [in] potem adijo kedo/ kaj*, v *Hrvatskem frazeološkem rječniku* (Menac idr. 2003): *dati po gubici (njušci, labrnji) komu, dok (prije nego <sto> kažeš keeks (britva), Bog <bio> s tobom (vama)<!>*. V eSSKJ smo vpeljali prakso, da tak shematski prikaz pripravimo in prikažemo le pri besednozveznih frazemih, npr. *čista desetka/petica/desetica ipd.* (prim. slika 3), *reči žbogom/adijo/nasvidenje ipd. komu, čemu* (iztočnica *adijo* v eSSKJ). Pri stavčnih frazemih bi bil shematski prikaz v večini primerov zgolj ponovitev stavčnih variant, npr. pragmatični frazem *To so buče.* z variantami *To so bučke.*, *Kakšne bučke!*, *Kakšne buče!*, zato ga pri njih zaenkrat ne uvajamo. Stavčni frazemi in njihove variante so v eSSKJ prikazani z zapisom velike začetnice in končnim ločilom. Uporabna vrednost shematskega prikaza besednozveznih frazemov je v tem, da uporabnik dobi celovit podatek o frazeološki lemi (npr. za frazeološko raziskavo), sicer pa je namenjen zlasti za pripravo morebitnega specializiranega frazeološkega slovarja, kjer bi shematizirano zapisana frazeološka lema predstavljala iztočnico v slovarju. Ali in kako ta prikaz shematizirati pri stavčnih frazemih, ostaja v slovenski frazeografiji še odprto vprašanje. Nekateri prvine se vendarle kažejo kot smiselne, da bi jih prikazovali združene, npr. leksikalne variante stavčnih frazemov, kot npr. pri pragmatičnem frazemu *Baba žmešana/neumna/smotana/trapasta!*. A kot rečeno, se zaenkrat pri eSSKJ za tak zapis nismo odločili.

Zveza *čista desetka*, kot je pokazala korpusna analiza, predstavlja frazno jedro še glagolskega frazema *biti čista desetka* 'biti popoln, odličen, vrhunski; biti brez pomanjkljivosti, napak' in pragmatičnega frazema *Čista desetka!* 'izraža veliko navdušenje, pohvalo'. Vsak od njiju ima razvito tudi svojo variantnost, pri čemer je razvrstitev frazemskih variant v slovarju pri obeh odraz njune individualne gradivske distribucije: frazem *biti čista desetka* z varianto *biti čista petica*, frazem *Čista desetka!* pa z variantama *Čista petica!* / *Čista petka!*. S primerom smo skušali ponazoriti, da je treba

za pravo frazeološko sliko vsak frazem in njegovo varianto v postopku korpusne analize obravnavati kot svojo entiteto, če želimo uporabnikom posredovati podatek o dejanski rabi frazemov v slovenskem knjižnem jeziku 21. stoletja.

3.2.3 Vključitev in prikaz frazemskih pretvorb v eSSKJ

Pri korpusni analizi frazemov smo pozorni tudi na njihovo pretvorbenost, saj so nekateri tipi frazemskih pretvorb v eSSKJ obravnavani kot frazeološke iztočnice. Take so npr. pretvorbe glagolskih frazemov v glagolniško obliko, npr. *guncati afne* > *guncanje afen*, *kravžljati živce komu* > *kravžljanje živcev* ipd. Čeprav frazeografska praksa ne predvideva prikaza tovrstnih pretvorbenih oblik frazemov v slovarju zaradi njihove predvidljivosti (iz nedovršnih glagolov), se zdi v splošnem razlagalnem slovarju vključitev smiselna iz dveh razlogov. V nekaterih primerih je pretvorbena oblika frazema v korpusnem gradivu zelo pogosta, npr. z več kot sto konkordancami, npr. *kupovanje mačka v žaklju*, *stopicanje na mestu* ali celo pogostejša od osnovne glagolske oblike, npr. *čiščenje Avgijevega bleva*, *mlatenje prazne slame*, *umiranje na obroke*, *žinjjenje v dvoje*. Drug razlog pa je leksikografske narave. Glagolniki so v eSSKJ iztočnice, ki so polno pomensko opisane in imajo svoje jakostno in tonemsko onaglašene pregibnostno-naglasne vzorce (razdelek Izgovor in oblike), zato tudi pri njih poteka frazeološka redakcija in korpusna preverba potencialnih frazemov. Pretvorbene frazeme z glagolniško sestavino, ki se po frekvenčnih merilih uvrstijo v eSSKJ, v frazeološkem razdelku označimo kot poseben frazeološki fenomen s slovarskim metajezikom v obliki zaslonskega namiga »pretvorba frazeološke enote« (slika 4).

lájanje lájanja *samostalnik srednjega spola* [lájanje] Celotno geslo eSSKJ

1. oglašanje s kratkimi, odsekanimi glasovi, značilnimi zlasti za psa;
SINONIMI: **lajež**
- 1.1. ekspresivno oglašanje s temu podobnimi zvoki; SINONIMI: ekspresivno **lajež**
2. ekspresivno glasno, zadirčno govorjenje; SINONIMI: ekspresivno **lajež**
3. slabšalno zavzeto kritiziranje, izražanje svojih stališč, navadno neutemeljeno; SINONIMI: slabšalno **lajež**

FRAZELOGIJA: **lájanje v luno**

ETIMOLOGIJA: ↑ **lájati**
Pretvorba frazeološke enote

Slika 4: Zaslonski namig ob frazemskih pretvorbah v eSSKJ (prvi nivo prikaza na portalu Fran)

Vir: www.fran.si

4 Sklep

Razmislek ob pretresu nekaterih frazeoloških vprašanj, s katerimi se soočamo pri pripravi novega *Slovarja slovenskega knjižnega jezika*, nam je razkril vsaj tri tipe izzivov, s katerimi se bo slovenska frazeološka stroka ukvarjala v prihodnjem desetletju. Opredelimo jih lahko kot druž(a)bne, jezikoslovne in leksikografske izzive. Izziv druž(a)bne narave bo prihodnje povezovanje frazeološke stroke ne le v slovenskem, temveč tudi slovanskem in evropskem prostoru, saj je tudi zaradi pandemije covid-19 v zadnjih dveh letih strokovno druženje okrnjeno in omejeno bolj ali manj na spletno okolje. Izziv jezikoslovne narave bo prepoznavanje odprtih frazeoloških vprašanj in skrb za razvoj frazeološke znanosti tudi na področju razvoja kadrov, specializiranih za opravljanje frazeoloških raziskav. Izziv leksikografske narave pa bo priprava frazeološke baze in ob slovarski obravnavi frazemov v različnih tipih slovarjev skrb za razvoj slovenske frazeografije.

Literatura

- Harald BURGER, Dmitrij DOBROVOL'SKIJ, Peter KÜHN, Neal R. NORRICK, 2007: *Phraseologie: ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung (Vol. 28)*. Walter de Gruyter.
- eSSKJ: *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. 2016–. Dostop 20. 12. 2021 na www.fran.si
- Melanija Larisa FABČIČ, 2014: Mentalna podoba človeka v slovenskih, nemških in madžarskih primerjalnih frazemih. *Slavistična revija* 62/2, 195–216.
- Gigafida. Dostop 20. 12. 2021 na www.gigafida.net
- Gigafida 2.0. Dostop 20. 12. 2021 na <https://viri.cjvt.si/gigafida/>
- Željka FINK ARSOVSKI, 2002: *Pogled izvana i iznutra*. Zagreb: FF press.
- Željka FINK ARSOVSKI, Erika KRŽIŠNIK, Slavomira RIBAROVA, Tatjana DUNKOVA, Natalija KABANOVA, Rajisa TROSTINSKA, 2006: *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema*. Zagreb: Knjigra.
- Polona GANTAR, 2015: *Leksikografski opis slovenščine v digitalnem okolju*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Nataša GLIHA KOMAC, Nataša JAKOP, Janoš JEŽOVNIK, Simona KLEMENČIČ, Domen KRVINA, Nina LEDINEK, Tanja MIRTIC, Andrej PERDIH, Špela PETRIC, Marko SNOJ, Andreja ŽELE, 2015: *Koncept novega razlagalnega slovarja slovenskega knjižnega jezika*. Elektronska knjiga. Spletna izdaja na www.fran.si. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.
- Nataša JAKOP, 2018: The role and position of phraseological units in the general monolingual dictionary of Slovene: macro- and microstructural aspects. *Wörterbuchstrukturen zwischen Theorie und Praxis (Lexicographica 154)*. Ur. Vida Jesenšek, Milka Enčeva. Berlin, Boston: De Gruyter. 237–245.
- Nataša JAKOP, Erika KRŽIŠNIK, 2021: Dileme in merila ob kodifikaciji frazeologije. *Jezik in slovnstvo* 2, 93–116.
- Mihaela KOLETNIK, Gjoko NIKOLOVSKI, 2020: Primerjalni frazemi z zoonimnimi sestavinami v prekmurskem narečju in makedonščini. *Slavia Centralis* 13/2, 83–99.
- Erika KRŽIŠNIK, 2013: Moderna frazeološka veda v slovenistiki. *Frazeološka simfonija: Sodobni pogledi na frazeologijo*. Ur. Nataša Jakop, Mateja Jemec Tomazin. Ljubljana: Založba ZRC. 15–26.

- Metafida 0.1*. Dostop 20. 12. 2021 na www.clarin.si
- Erika KRŽIŠNIK, Nataša JAKOP, 2015: Konceptualna izhodišča za vključitev frazeologije v splošni enojezični slovar slovenskega jezika. *Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis*. Ur. Mojca Smolej. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 417–424.
- Antica MENAC, Željka FINK ARSOVSKI, Radomir VENTURIN, 2003: *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Matej METERC, 2019: Analiza frazeološke variantnosti za slovarski prikaz v eSSKJ-ju in SPP-ju. *Jeziškoslovni zapiski* 25/2, 33–45.
- Rosamund MOON, 2008: Phraseology in general monolingual dictionaries. *Ein internationales Handbuch der zeitgenössischen Forschung, Volume 2*. Ur. Harald Burger, Dmitrij Dobrovol'skij, Peter Kühn, Neal R. Norrick. Berlin, New York: De Gruyter Mouton. 909–918.
- Špela PETRIC, 2018: *Slovenski večbesedni leksemi z vidika slovaropisja*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Razvežani jezik: prosti slovar žive slovenščine*. Dostop 20. 12. 2021 na www.razvezanijezik.org
- Slovar slovenskega knjižnega jezika*. 1970–1991. Dostop 20. 12. 2021 na www.fran.si
- Slovar slovenskih frazemov*. 2011, 2015. Dostop 20. 12. 2021 na www.fran.si
- Jasmina TEMNIK, Denis, KALAMAR, 2006: Primerjalni glagolski frazemi med slovarjem in rabo. *Jeziškoslovni zapiski* 12/1, 97–114.
- Jože TOPORIŠIČ, 1973/74: K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije. *Jeziškoslovni zapiski* 19/8, 273–279.
- Jože TOPORIŠIČ, 1985: Vsebinska podstava primerjalnih frazeologemov v slovenskih zbirkah pregovorov in rekov. *XXI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ur. Janez Dular. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 31–46.
- Eva TRIVUNOVIČ, 2021: Stalnost, variantnost in modificirana raba frazemov v slovenskem jeziku in slovarjih. *Slovenščina 2.0* 9/2, 71–99.

On the Challenges of Slovene Phraseology in the Preparation of the Third Edition of the Dictionary of the Slovene Standard Language (eSSKJ)

The third edition of the Dictionary of the Slovene Standard Language has been in preparation since 2016. It is a general monolingual explanatory dictionary, and is published every year as a growing online dictionary (eSSKJ) on the Fran portal (www.fran.si). Phraseological units are an integral part of any general monolingual explanatory dictionary; they are included in the phraseological section of the eSSKJ. The challenge of the growing dictionary is to be able to maintain a consistent treatment of phraseological units regarding the criteria for selection and inclusion of phrasemes in the dictionary, the typology of semantic-pragmatic description and presentation of phraseological data.

The development of phraseological practice is influenced by the results of phraseological research, which, in the 21st century, is open to a variety of methodological approaches and theoretical orientations. Slovene phraseography is among the least developed amongst Slavic and European phraseology, as it has neither tradition nor generally accepted guidelines for modern dictionary treatment of all types of phrasemes. Its development is not encouraging, as among the published phraseological works there is a noticeable decline in publications after 2016. Therefore, among the important challenges of Slovene phraseology in the 21st century, we emphasise the need to promote systematic researches into Slovene phraseology and publish research results.

During the preparation of the phraseological dictionary entry for eSSKJ, phraseologists faced several challenges related to the defining properties of phrasemes and their empirical verification in corpus sources. The problems are related to the identification of phrasemes and their variants from corpus material (including separation from non-phraseological fixed multiword expressions), determining the basic phraseological entry and phraseological meaning, all the way to choosing the most appropriate illustrative examples from corpus material and the final visual image of the phraseological dictionary entry on the Fran portal.